

igram evfonij

*»Neumestitev evfonija
v zasedbo simfoničnega
orkestra sem vedno
opisal kot zgodovinsko
napako.«*

Steven Mead

»Igram evfonij.« »Kaj pa je to?«

To je najbolj običajno vprašanje, ki mi ga zastavljajo. Ne le glasbeni laiki, tudi marsikateri profesionalni glasbenik za to glasbilo še nikoli ni slišal. Odgovor se mi zdi povsem enostaven, pa vendar je nekemu, ki z godbeništvom nima stika, težko kratko in jasno odgovoriti. Neuki sogovorniki so najbolj zadovoljni z enostavnim odgovorom »Ta velika trobenta«, čeprav je ravno ta odgovor popoln strel v prazno. Kaj torej je to »čudo«?

Evfonij je razmeroma mlado glasbilo. A to ne pomeni, da je novodobno odkritje. Je le končni rezultat razvoja na področju tenorskih koničnih trobil, ki sta mu v preteklosti trdne temelje tlakovala serpent in ofikleida.

Serpent

Najstarejši predstavnik te družinske veje je serpent, leseno baročno trobilo s konično cevjo, ki se večkrat ukrivi in po obliki spominja na plazecho se kačo. Od tod tudi ime. Ustnik in dolžina cevi, s tem pa tudi tonski razpon, sta že zelo primerljiva z evfonijem. Prva omemba serpenta sega v leto 1690. Glasbilo so uporabljali za podporo tenorskim in tudi basovskim linijam v cerkvenih zborih, mesto pa je kmalu dobil tudi v različnih vojaških glasbenih zasedbah. Serpent so v svoja dela vključevali že Georg Friedrich Händel – *Kraljevi ognjemet* (1749), Ludwig van Beethoven – *Vojaška koračnica* (1816), in Richard Wagner – *Rienzi* (1842). Glasbilo pa je imelo kar nekaj tehničnih pomanjkljivosti. Dobro je dokumentirano, da je bil serpent precej neudoben za igranje. Predvsem zaradi sistema luknjic (tako kot kljunasta flavta še danes), ki so bile med seboj precej razmaknjene. Drža in manevriranje sta bila zaradi tega zelo otežena. Uporabo serpenta je na začetku 19. stoletja postopno izrinila ofikleida.

Ofikleida

Neposredni, tehnično dopolnjen naslednik serpenta je bila ofikleida, na kar opozarja že ime samo. Grški pomen imena je namreč kača z zaklopkami. V tistih časih je bilo poimenovanje glasbil latinskega ali grškega izvora očitno zelo v modi.

Izdelana je bila iz medenine, uporabljala je sistem zaklopk in po obliki zelo spominja na saksofon, kar menda sploh ni naključje. Svetovno znani madžarski tubist Roland Szentpali, veliki poznavalec zgodovine razvoja trobil in profesor na visoki šoli za glasbo v Luzernu, mi je nekoč povedal: »Oče znanega izumitelja glasbil Adolfa Saxa je bil tudi sam izdelovalec ofikleid. Mladi Sax je imel nekega dne v očetovi delavnici ustvarjalni navdih. Izvedel je manjši eksperiment in na ofikleido namesto originalnega trobilskega namestil ustnik klarineta. Na njegovo presenečenje je improviziran instrument odlično deloval. Potrebnihi je bilo le nekaj prilagoditev in manjša sprememba ukrivljenosti cevi, da podobnost z ofikleido le ni bila preveč očitna. In saksofon je bil rojen! Ofikleida je tako verjetno edino glasbilo, katerega nadaljnji razvoj je vodil v oblikovanje dveh popolnoma različnih instrumentov: evfonija in saksofona. Felix Mendelssohn je pisal za ofikleido v delu *Sen kresne noči*, prav tako Hector Berlioz v svoji *Fantastični simfoniji*.

V nasprotju s serpentom se je ofikleida razvila v solo instrument. Nekateri glasbeniki so postali znani solisti, od teh so bili najpomembnejši Sam Hughes, Jean Prosper Guivier in Alfred Phasey. A obdobje ofikleide ni trajalo dolgo. V skoraj 50-letnem sobivanju evfonija in ofikleide se je izkazalo, da je evfonij lažje igrati, bil pa je tudi cenejši, postopek njegove izdelave enostavnejši in tako bolj primeren za masovno proizvodnjo. Anekdota pripoveduje zgodbo o dveh slavni ofikleidistih. Phasey je sledil razvoju in kariero uspešno nadaljeval kot evfonist, medtem ko je Hughes to zavrčal in nazadnje obubožan umrl.

Po sledeh razvoja do evfonija

Pojav industrijske dobe je ponudil nove tehnične zmožnosti izdelave glasbil. Pojavil se je sistem ventilov, ki je na področju trobil pomenil pravo revolucijo. Prvi batni ventil sta leta 1815 skupaj patentirala Heinrich Stölzel in Friedrich Blumel. Leta 1823 je William Wieprecht izdelal instrument, ki se je imenoval *tenorbasshorn*, in leta 1838 je Carl Moritz iz Berlina izdelal podoben instrument, imenovan tenor tuba. Različni mojstri izdelovalci trobil po Evropi so izumljali nova glasbila in tekmovali v tem, kdo izmed njih je bolj domiseln in inovativen. Nastala je vrsta novih trobil, ki pa so si bila pogosto precej podobna. Postavlja se vprašanje, ali so se izdelovalci do tako podobnih rezultatov res dokopali po različnih poteh ali pa so vsaj malo kopirali drug drugega. Tako so v kratkem času nastale družine trobil, ki so si konstrukcijsko tako rekoč identične, razlikujejo se le zaradi različnih načinov ukrivljenosti cevi in poimenovanj. Nemci jih imenujejo krlini rogovi, Italijani »flicorni«, Angleži jim pravijo »bugls«, Francozi pa prisegajo na »saxhorne«. Posledice te tekmovalnosti čutimo še danes v obliki neurejenega poimenovanja. Razlog za to je verjetno politična situacija 19. stoletja, ko so se med seboj vojskovala vse evropske velesile. Prebujena nacionalna zavest in ponos sta preprečevala, da bi npr. Nemci prevzeli francosko ime glasbila ali nasprotno.

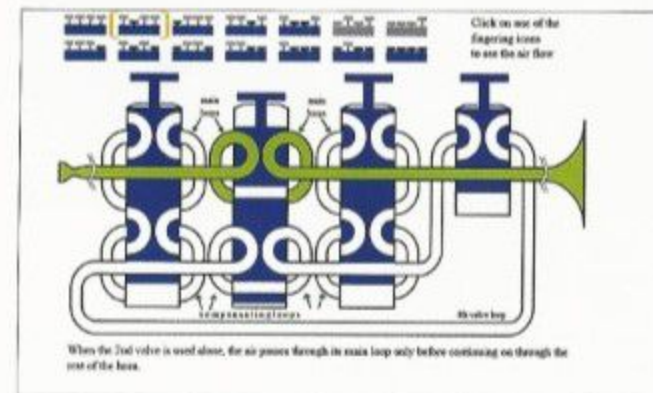
Med vso to zmešnjavo se je rodil evfonij. Prvi primerek je v Weimaru leta 1843 izdelal Ferdinand Sommer in ga poimenoval euphonion. Ime izhaja iz grške besede »euphonos«, pri čemer predpona »eu« pomeni vse, kar je lepo oz. pozitivno, »fonos« pa pomeni zvok ali zven. Od prej naštetih ga loči precej bolj izrazit konus cevi, uporablja tudi globlji ustnik. Zaradi tega ima bolj temen ton in zveni veliko mehkeje. Evfonij se je kmalu uveljavil v pihalnih orkestrih in postal njihov nepogrešljivi del. Evfonij konstrukcijsko spada v družino tub in pomeni njen tenorski glas. Razmerje med evfonijem in tubo lahko primerjamo z violončelom in kontrabasom. Dr. David Blaikly ga je leta 1874 opremil s kompenzacijskim sistemom, inovacijo, ki je močno izboljšala njegovo intonacijo. Vse od takrat se evfonij ni več dramatično spremenil.

Intonacija in delovanje kompenzacijskega sistema

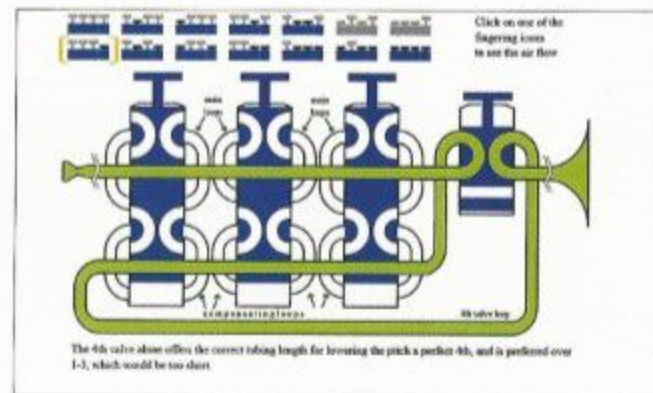
Primer delovanja kompenzacijskega sistema: če želimo intonacijo glasbila s cevjo, dolgo 100 centimetrov, znižati za pol tona, moramo pot zraka podaljšati za šest odstotkov (6 centimetrov) (100 cm + 6% = 106 cm).

Vsako nadaljnje poltonsko znižanje tona zahteva dodatnih šest odstotkov na prejšnjo dolžino. Dolžina cevi se torej podaljšuje eksponentno. Pravičen izračun sedemkratnega poltonskega znižanja intonacije 100-centimetreške cevi je torej dolžina 150,36 centimetra.

Običajen sistem ventilov eksponentnega podaljševanja ni sposoben, pri kompenzacijskem pa se ob različnih prijemih vključujejo dodatne cevi za podaljševanje poti zraka.

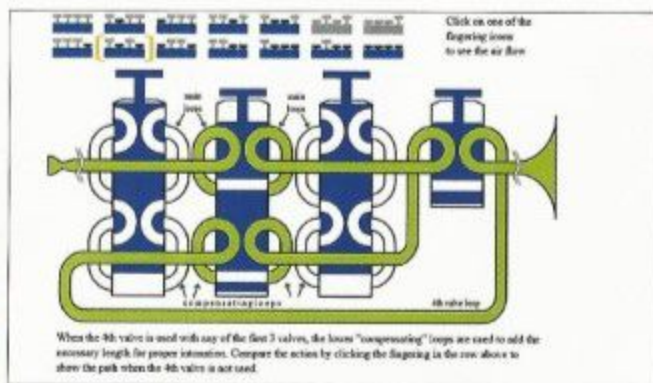

Druga tipka, dolga šest centimetrov, zniža intonacijo za pol tona.

Četrta tipka, dolga 41,34 centimetra, zniža intonacijo za tri tone.

Rezultat kombinacije druge in četrte tipke brez kompenzacijskega sistema je dolžina 147,34 centimetra.

Kompenzacijski sistem popravi manjkajočo razliko 3,02 centimetra z aktiviranjem dodatne cevi na pravilno dolžino 150,36 centimetra. Izračun je zgolj informativen. Dejanska dolžina osnovne cevi evfonija je skoraj tri metre.

Fotografija: Tadej Majhenič

Steven Mead

Evfonij med simfoniki

Čeprav evfonij ni v redni zasedbi simfoničnega orkestra, so ga v nekatera svoja dela vključevali že Gustav Mahler (*Simfonija št. 7*), Bela Bartok (*Romunski plesi*), Leoš Janaček (*Sinfonietta*), Richard Strauss (*Don Kihot*), Gustav Holst (*Planeti*), Modest Musorgski (*Slike z razstave*), Dmitrij Šostakovič (*Zlata doba*). A tudi ta trend se postopno spreminja, saj je čedalje več sodobnih skladateljev, ki partituram svojih simfoničnih del dodajo evfonij.

Za odgovor na vprašanje, zakaj evfonij ni sestavni del simfoničnih orkestrrov, sem se obrnil na profesorja evfonija na Royal Northern College of Music in svetovno znanega solista Stevena Meada, ki je dejal:

»Ena od težav evfonija je, da je v sredini 19. stoletja zelo hitro postal pomemben člen pihalnih godb (Brass Band) in pihalnih orkestrrov, kjer se je uveljavil kot solistično tenorsko glasbilo. Zaradi svoje priljubljenosti v tovrstnih zasedbah, ki so bile popolnoma amaterske, si je bilo za mnogo skladateljev pretežko zamisliti, da bi ga vključili v zasedbo poleg nastajajoče basovske tube. Pihalna godba (Brass Band) v nasprotju s pihalnimi orkestri vključuje samo trobila in tol-

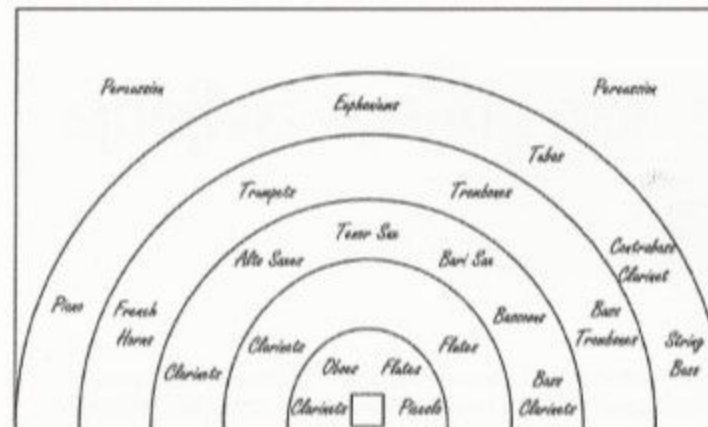
kala. Tudi evfonij je bil takrat še v fazi razvoja in v različnih državah ni imel enovite standardizirane oblike, zato skladatelji niso bili prepričani, kaj bi pisali, ko bi potrebovali »tenorsko tubo«. Francozi so že imeli majhno C-tubo, Nemci so imeli bariton in tenor rog in tako naprej. V simfoničnem orkestru, ki je bil do leta 1890 že dokončno izoblikovan, žal ni bilo več prostora za evfonij. Še več. Dobrih 20 let pozneje je bil trend simfoničnega orkestra celo v zmanjševanju zasedbe zaradi prve svetovne vojne in gospodarske recesije. Neumestitev evfonija v zasedbo simfoničnega orkestra sem vedno opisal kot zgodovinsko napako. Njegova zvočna barvitost bi s kombiniranjem z drugimi niskimi trobili in fantastičnim solističnim potencialom dala ogromno novih izraznih možnosti. Ampak tako pač je!«

Evfonij – priznano solistično in komorno glasbilo

Povsem drugače je na področju solistične in komorne literature. Za prvo originalno solistično delo za evfonij velja Ponchielliev *Concerto v Es duru* (1872). Tehnično zahtevno delo, pisano v slogu italijanske operne uverture, ima obliko teme z variacijami. V naslednjih desetletjih je nastalo kar nekaj skladb, ki so slogovno sledila Ponchiellievemu *Concertu*, npr. Eduardo Boccalari – *Fantasia di Concerto* (1906), Simone Mantia – *Fantasia Originale* (1909), in Joseph Deluca – *Beautiful Colorado* (1924). Povsem novo obdobje se začne po drugi svetovni vojni. Predvsem ameriški skladatelji so začeli v svoja dela vpletati sodobne pristope. Trend se je hitro širil po svetu in nastalo je ogromno literature, ki je črpala navdih iz jaza, etno glasbe ali pa se zgledovala po sodobnih klasičnih izraznih sredstvih. Razvila se je tudi povsem nova komorna zasedba t. i. tuba – evfonij kvartet.

Danes glasbo za evfonij piše mnogo priznanih skladateljev, kot so Vladimir Cosma, Philip Sparke, John Stevens, Torstein Aagaard-Nielsen, Jukka Linkola ... Svoja dela so prispevali tudi slovenski skladatelji: Tomaž Habe, David Beovič, Črt Sojar-Voglar, Nenad Firšt, brata Pucihar, Pavel Mihelčič, Jani Golob.

Omenjeno glasbo izvajajo številni solisti z mednarodnimi karierami:

Postavitev orkestra

Steven Mead, David Childs (Velika Britanija), Thomas Ruedi, Ueli Kipfer (Švica), Brian Bowman, Dave Werden, Adam Frey, Demondrae Thurman (ZDA), Anthony Caillet (Francija), Jukka Myllys (Finska), Michael Muller (Nemčija), Luciano de Luca (Italija), Robbert Vos (Nizozemska), Ricardo Antao (Portugalska), Fernando Deddos (Brazilija), Sebastian Rozo (Kolumbija), Matthew Van Emmerik (Avstralija), Shoichiro Hokazono (Japonska) ...

Evfonij v slovenski glasbeni krajini

Čeprav je evfonij nepogrešljiv del vsakega slovenskega pihalnega orkestra, ga večina še vedno neločljivo povezuje z narodno-zabavno glasbo. S tem načeloma ni nič narobe, a igranje le spremljevalne basovske linije je le nekaj pičlih izraznih zmoglosti tega glasbila. Zanimivo je, da tudi sicer zgledno urejeno slovensko glasbeno šolstvo evfonija ne obravnava samostojno. To se naslanja na dejstvo, da evfonij glede na svojo sestavo spada v družino tub. Evfonij se tako poučuje v okviru predmeta tuba ter druga konična trobila in nekateri menijo, da je taka ureditev primerna. Marsikdo se zaveda, da ni tako. Agilnost in vloga omenjenih glasbil v orkestru se zelo razlikujeta in strokovnost tako zahteva ločeno obravnavo. Sorodstveno razmerje, podobnosti in razlike med evfonijem in tubo so enaki razmerju med violončelom in kontrabasom. Predstavljajte si, da bi njuno poučevanje združili v samo en predmet, z enim učiteljem samo zato, ker sta godali. Nezaslišano, se strinjam.

Luka Einfalt

Zakaj je tako? Ko so se v prejšnjem stoletju pisali prvi učni načrti za glasbeno šolstvo, so se pisci pri trobilih zgledovali po zasedbi glasbil v simfoničnem orkestru, kar je za tedanje čase zadostovalo. Vendar se časi spreminjajo. V zadnjih desetletjih so številne godbe prerasle v prave simfonične pihalne orkestre, ki tako doma kot v tujini dosega-jo zelo vidne rezultate. Raven in zahtevnost programov sta se zelo dvignili, tako se posledično tudi od evfonistov pričakuje in zahteva večja glasbeno izrazna moč, tako tehnična kot muzikalna. Naj za boljše predstavo poteka izobraževanja evfonista navedem svojo zgodbo.

Šolanje sem začel kot trobentač, kar je bila tedaj splošna praksa. Stroka je namreč menila, da je evfonij neprimeren za učenje osnovnih tehnik igranja. Danes vemo, da ni tako. Ob menjavi glasbila sem na koncu šolskega leta prejel spričevalo, na katerem je bil kot predmet naveden tenor. Naslednje leto je učitelj ugotovil, da nekaj ni prav, zato sem prejel spričevalo »bariton«. Ko sem šolanje nadaljeval na srednji stopnji, sem postal »drugi trobilec« in po končanem študiju na Akademiji za glasbo sem prejel diplomu kot tubist, čeprav je nikoli nisem igral.

Sotto voce, tuba – evfonij kvartet; vir: spletna stran kvarteta

Vse to me je spodbudilo, da sem odšel na podiplomski študij v Švico in leta 2010 kot prvi Slovenec pridobil uradni naziv evfonist. Seveda nas je evfonistov v Sloveniji veliko in smo do zdaj zbrali veliko odmevnih dosežkov. Sam sem že leta 1999 prejel prvo nagrado na Tekmovanju mladih glasbenikov Slovenije, s posebno nagrado Društva slovenskih skladateljev za izvedbo *Sonatine* Iva Petriča. Še danes nastopam tako na domačih odrih kot v tujini. Za največja dosežka štejem nastopa na Mednarodni tuba – evfonij konferenci v Linzu (Avstrija) in na mednarodnem trobilskem festivalu Gravissimo in Alcobaça (Portugalska). Posnel sem tudi dva CD-ja z naslovoma *Slovenska glasba za evfonij* in *Luka z zgodbo*. Zelo razveseljuje me dejstvo, da so na AG-ju za študijske potrebe evfonistov namestili asistenta, evfonista. Študij se uradno še vedno imenuje Tuba, a predavanja za evfoniste končno vodi evfonist. To mesto je zasedel Nejc Merc, uspešen predstavnik nove generacije, prejemnik nagrad na mnogih tekmovanjih in prejemnik študentske Prešernove nagrade. Njegovi učenci z mariborskega konservatorija in zdaj tudi študenti Akademije za glasbo so redni dobitniki nagrad glasbenih tekmovanj, kot sta TEMSIG in Svirel, ter mednarodnega tekmovanja v Varaždinu.

Kako pa je evfonij zastopan po svetu?

Njegove svetovne zastopanosti ne moremo primerjati z drugimi klasičnimi glasbili. Skrajna neznan je v državah južnega Balkana in ta geografski pas se nadaljuje prek Bližnjega vzhoda vse do Indije. Afriška celina se le počasi prebuja. Zato pa je evfonij na pravem pohodu v Južni in Srednji Ameriki ter na Kitajskem. Tudi v Rusiji je dobro znan. Najbolj pa je prisoten v glasbenem dogajanju držav t. i. zahodnega sveta; Zahodna, Osrednja in Severna Evropa, Severna Amerika, Avstralija, tudi Japonska in Južna Koreja sta na tem področju pravi velesili. Uvedba samostojnega učnega načrta Evfonij je za nadaljnji razvoj umetniškega izraza in izvajalske prakse tega glasbila ter celostnega godbeništvaja na najvišji ravni nujna. Le tako bomo še naprej tudi na teh področjih lahko držali korak z deželami, s katerimi se tako radi primerjamo.

Luka Einfalt

Simfonični pihalni orkester

Idrjska rudarska godba leta 1884. Vir: fototeka Mestnega muzeja Idrija

